

ПЕДАГОГІКА

УДК 378.018(477)

Н.П. ВОЛКОВА

Дніпропетровський університет економіки та права імені Альфреда Нобеля

САМОСТІЙНА РОБОТА В УМОВАХ ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ЯК ЗАСІБ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ ДО ЗДІЙСНЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

На підставі аналізу наукових підходів визначено сутність, особливості й форми самостійної роботи студентів у процесі їх підготовки до здійснення професійної комунікації; розкрито сутність найбільш ефективних форм самостійної роботи в умовах використання інформаційно-комунікаційних технологій.

Ключові слова: самостійна робота студентів, професійна комунікація, інформаційно-комунікаційні технології.

Постановка проблеми. Одним із пріоритетних стратегічних завдань, що постають перед сучасною освітою, є розвиток творчих здібностей і саморозвиток особистості майбутнього фахівця, здатного до організації плідного взаємообміну інформацією, реалізації комунікативних послуг, передбачених інформаційно-освітнім середовищем, використання інформаційно-комунікаційних технологій як невід'ємного складника загальнолюдської культури, нестандартного, гнучкого вирішення професійних завдань, розробки й упровадження інновацій. Умовою такого розвитку є здатність працювати самостійно.

Переорієнтація процесу навчання у бік самостійності отримання знань та формування умінь і навичок обумовлена тим, що нова парадигма освіти (Закон України «Про вищу освіту», Закон України «Про національну програму інформатизації») відносить самостійну навчальну роботу до однієї з основних форм організації навчального процесу у вищій школі, здатної забезпечити самореалізацію та саморозвиток майбутніх фахівців. На сьогодні у вищих закладах освіти більшості західних країн саме самостійна робота студентів становить основу навчання. За даними ЮНЕСКО, частка самостійної роботи студентів у США перевищує 65% [2].

Аналіз досліджень. У працях вітчизняних і зарубіжних учених висвітлено різні аспекти проблеми самостійної навчальної роботи: визначено концептуальні засади самостійної роботи учнів і студентів (Н. Бороздінов, Л. Вяткін, Е. Голант, О. Кірсанов, В. Ляудіс, О. Молібог, О. Савченко, М. Скаткін та ін.); наголошується на ролі викладача в організації самостійної навчальної діяльності студентів (Л. Зоріна, Л. Кондрашова, М. Скаткін, В. Сластьонін, Л. Спінрін та ін.); самостійна робота розглядається як: один з ефективних методів підвищення пізнавальної активності (А. Алексюк, Б. Єсіпов, В. Козаков, П. Підкасистий та ін.); метод навчання (Ю. Бабанський, М. Дяченко, Л. Кандибович, І. Лернер та ін.); один з напрямів індивідуалізації пізнавальної діяльності студентів (В. Беспалько, А. Матюшкін, Н. Тализіна та ін.). Значна увага приділяється управлінню самостійною пізнавальною діяльністю студентів

(В. Бондар, Т. Габай, Є. Машбиць та ін.); питанням розвитку самостійної пізнавальної діяльності (Н. Половнікова, Т. Шамова, Є. Шиянов, Г. Щукіна та ін.).

Водночас аналіз наукових праць показав, що теоретичні і методичні аспекти організації самостійної роботи, зокрема в умовах використання нових інформаційних технологій, для реалізації завдань нашого дослідження недостатньо розроблені. Поза увагою дослідників залишилась проблема підготовки студентів до здійснення професійної комунікації у системах «студент – комп'ютер», «студент – комп'ютер – студент» під час організації самостійної навчальної роботи.

Отже, соціальна значущість і недостатня теоретична розробленість проблеми зумовили вибір теми цієї статті, **мета** якої: розкрити особливості самостійної роботи в умовах використання інформаційно-комунікаційних технологій, спрямованої на підготовку студентів до здійснення професійної комунікації.

Згідно з метою було поставлено **завдання**: на підставі аналізу існуючих наукових підходів визначити сутність, особливості й форми самостійної роботи студентів у процесі їх підготовки до здійснення професійної комунікації; розкрити сутність найбільш ефективних форм самостійної роботи в умовах використання інформаційно-комунікаційних технологій.

Вклад основного матеріалу. Щодо першого завдання, то з'ясовано, що дослідники проблеми організації самостійної роботи у вищій школі (С. Архангельський, Б. Іоганзен, О. Молібог, Р. Нізамов, П. Підкасистий та ін.) вкладають у сутність досліджуваного феномену різний зміст, розглядаючи його як: самостійний пошук необхідної інформації, набуття знань, використання цих знань для розв'язання навчальних, наукових і професійних завдань (С. Архангельський); виконання різних завдань навчального, виробничого, дослідного й самоосвітнього характеру, які виступають як засіб засвоєння професійних знань, способів пізнавальної і професійної діяльності, формування умінь і навичок творчої діяльності й професійної майстерності (М. Гарунов); систему заходів, спрямованих на виховання активності й самостійності як рис особистості, набуття умінь і навичок раціонального отримання корисної інформації (Б. Іоганзен); діяльність, що складається з багатьох елементів: творчого сприйняття й осмислення навчального матеріалу під час лекції, підготовки до занять, екзаменів, заліків, виконання курсових і дипломних робіт (О. Молібог); різноманітні види індивідуальної, групової пізнавальної діяльності студентів на заняттях або у позааудиторний час без посереднього керівництва, але під наглядом викладача (Р. Нізамов); специфічний педагогічний засіб організації й управління самостійною діяльністю у навчальному процесі (П. Підкасистий). Отже, самостійну роботу розглядають як різновид діяльності, що стимулює активність, самостійність, пізнавальний інтерес; основу самоосвіти, поштовх до подальшого підвищення кваліфікації; систему заходів чи педагогічних умов, що забезпечують керівництво самостійною діяльністю студентів.

Підготовку майбутніх фахівців до професійної комунікації розглядаємо як невід'ємний складник їх професійної освіти, що ґрунтується на глибоких знаннях фахових, психолого-педагогічних дисциплін та представлений системою знань, особистісно-орієнтованими технологіями навчання, технологіями моделювання й управління процесом комунікації.

Враховуючи специфіку підготовки студентів до здійснення професійної комунікації, самостійну роботу розуміємо як провідну форму організації самостійної навчальної діяльності студентів вищих навчальних закладів, спрямовану на засвоєння ними сукупності як професійних, так і комунікативних знань, формування умінь застосовувати їх на практиці та здатності до саморефлексії, яка зумовлює самореалізацію і самовдосконалення майбутніх фахівців.

Основними функціями самостійної роботи вважаємо: пізнавальну (засвоєння професійних та комунікативних знань і способів діяльності); самоосвітню (формування практичних навичок і вмінь, самостійного їх оновлення і творчого застосування); прогностичну (працюючи самостійно, студент змушений передбачати і оцінювати можливий результат і саме виконання завдання); коригуючу (вчасно коригувати свою діяльність); виховну (формує самостійність як рису характеру).

Самостійна робота має привчити студентів до самоосвіти, звички самостійно читати навчальну і наукову літературу, звертатися за довідкою до інформаційно-пошукових сис-

тем та Інтернету, оскільки інформатизація стала реальністю і систематично розширює свій вплив, особливо в галузі освіти.

Враховуючи той факт, що особистість майбутнього фахівця (того, хто навчається) у процесі професійної підготовки у ВНЗ має трансформуватись на особистість того, хто навчає, переконані, що самостійна робота має сприяти їх самореалізації через стимулюючий характер взаємодії викладача (координатора, фасилітатора, тьютора) і студента, усвідомленню вагомості власного розвитку, професійного становлення і самоствердження.

Упевнені, що самостійна робота зумовлює перехід студентів від позицій об'єкта керування до позиції суб'єкта керування самостійною діяльністю, де «особистість – суб'єкт власного розвитку, яка постійно перебуває у пошуку й побудові тих видів діяльнсного ставлення до світу, в якому можуть найповніше виявлятися і розвиватися потенції конкретного індивіда» [1, с. 5]. Вона спирається на сформований («набутий») досвід вирішення студентом різних завдань у його різноманітній професійній та комунікативній діяльності, сформовані структури індивідуального досвіду навчання. Разом з тим вона спрямована на «вирощування» нового особистісного досвіду, освоєння студентом інструментарію власного моніторингу на всіх етапах взаємообміну інформацією.

В умовах інформаційно-комунікаційного середовища використовуються особливі форми самостійної роботи. У педагогічній літературі існує термін «модель застосування телекомунікаційних мереж у навчанні», під яким розуміють тип структурованої організованої діяльності, спрямованої на набуття знань із застосуванням одного чи декількох режимів роботи в Інтернеті [3].

Серед численних класифікацій самостійних робіт з використанням інформаційних технологій слід особливо відзначити класифікацію Джуді Харріс [4] (заснована на пізнавальній діяльності того, хто навчається), де кожен з блоків поєднує декілька моделей застосування Інтернету в навчанні.

Перший блок підкреслює багатство міжособистісних контактів окремих студентів та груп за допомогою електронної пошти. Студенти, «підключені до всієї планети», починають цінувати, розуміти й поважати культурні, політичні, лінгвістичні розбіжності й подібності. Їх сприйняття світу в цілому і власного світу змінюється. До цього блоку відносять: листування між окремими студентами; планетарні класи (студенти є членами групи і контактують також з групою); ділову гру, яку проводить студент (один зі студентів проводить віртуальні зустрічі з іншими студентами, будучи прихованим за маскою певного персонажа. При цьому студенти можуть задавати йому будь-які питання); ділову гру, яку проводить викладач; віртуальну зустріч (студенти можуть звернутись із запитаннями до будь-якої відомої особистості); наставництво (наприклад, існує сервер, де студенту допоможуть зробити домашнє завдання, але не шляхом надання готової відповіді, а підведенням його до способу розв'язання).

Другий блок ґрунтується на доборі даних (використання можливостей Інтернету щодо добору оригінальних даних та їх обробки, збагачення власних знань). До цього блоку відносять: обмін інформацією (студенти обмінюються вже наявною у них інформацією з будь-якого питання); сумісний добір даних (для досягнення успіху студенти мають продумати і підготувати пошук, знайти потрібного респондента, обробити й оцінити потрібним чином інформацію); консультацію експертів (студенти можуть звертатися за роз'ясненнями до людини, яка вважається експертом у певній галузі); проведення опитувань (обирається тема, яка цікавить студентів, наприклад, ставлення до певної події, й проводиться опитування значної кількості людей за допомогою мережі); присутність на відстані (спостерігати за роботою певного приладу у режимі реального часу).

Третій блок («сумісна діяльність»). Передбачає поєднання більш складних моделей використання Інтернету, які потребують навичок сумісної діяльності. До цього блоку відносять: «пошуки скарбів» (викладач знаходить (чи приховує) десь у мережі цікавий документ, який студенти мають знайти за допомогою пошукових систем, використовуючи ключові слова, формулюючи іншими словами задану проблему); «сумісна творчість» (студенти пишуть сумісні проекти, створюють навчальні посібники, працюють у міні-групах і надають усім бажаним можливість побачити й оцінити їх творчість); «конкурси і парі» (наприклад, літературна вікторина за участю студентів різних університетів (навіть з різних країн). У ме-

режі пропонуються питання, на які можна відповідати протягом тижня. Оцінюється ерудованість і грамотність викладу матеріалу, а також оформлення відповідей); «модельовання ситуацій»; «колективні ігри» (у мережі існують сервери, де одночасно можуть взаємодіяти багато користувачів, які можуть стати учасниками гри-імітації будь-якої ситуації, наприклад проведення уроку, в якому у кожного учасника є своя роль); «Соціальні акції» (створюють можливість надання реальної допомоги кому-небудь. Наприклад, у Бельгії студентами факультету сурдо- і тифлопедагогіки університету Брюсселя була організована акція підтримки дітей. За підтримки мережі вони організували збір коштів, які були перераховані в дитячі будинки для дітей, які поганочують).

Четвертий блок включає завдання на самостійне використання документальних ресурсів: пошук за допомогою консультанта (студент знаходить інформацію в мережі за певним питанням, при чому у разі наявності ускладнення, він може звернутись за допомогою до консультанта); самостійний пошук документів (студент самостійно шукає потрібну йому інформацію, навчаючись відбирати найбільш цінні повідомлення, критично їх оцінювати).

П'ятий блок надає можливість здійснювати різним чином публікації в Інтернеті (від простого файлу, що пересилається електронною поштою, до розробки гіпертекстових документів); публікація власної веб-сторінки (студент створює сторінку про себе, про свої захоплення, наукові інтереси); сумісна публікація (група створює сумісний проект. Так, популярним став конкурс ThinkQuest (<http://www.ThinkQuest.com>), де студентам різних країн пропонується створити освітні сторінки з будь-якої теми, що їх цікавить. Головна умова – читачі мають отримати повне уявлення про обговорювану проблему); участь у роботі певного серверу (студенти надсилають свою інформацію на різні сервери, де мають місце розділи, які становлять для них певний інтерес); співробітництво з періодичним виданням (можливість публікації статей в електронних журналах).

Шостий блок – самоосвіта. Студент перетворюється на повноправного громадянина Інтернету, самостійно встановлює контакти й відшукує потрібну йому інформацію, використовуючи наявні ресурси для самоосвіти, публікує власні документи. До цього блоку відносять: створення тематичної сторінки; віртуальний музей; віртуальний клас (студенти можуть знаходити форуми або ігри, які становлять для них інтерес, і брати в них участь, прагнучи розширити свій світогляд); інтерактивний курс у мережі (один з варіантів дистанційного навчання).

Перелік вищезазначених блоків є неповним, проте запропонована класифікація дозволяє включити нові види організації самостійної навчальної діяльності до запропонованої структури.

Самостійна форма навчання професійної комунікації бачиться нами як робота студентів над розвитком комунікативних умінь під час виконання різнорівневих завдань, робота з друкованими джерелами та електронними засобами інформації, діяльність із самовдосконалення комунікативної особистості. Вона має діяльнісний характер і тому в її структурі можна виділити компоненти, характерні для діяльності: мотиваційні ланцюжки, постановка конкретного завдання, добір способів виконання, виконавський елемент, контроль. Отже, умовами забезпечення успішного виконання студентами самостійної роботи можуть бути: мотивованість навчального завдання (для чого, чому сприяє); чітка постановка пізнавальних завдань; алгоритм, метод виконання роботи, знання студентом способів її виконання; чітке визначення викладачем обсягу роботи, форм звітності, термінів її подання, видів консультаційної допомоги, видів і форм контролю (контрольні роботи, тести, семінар тощо), критеріїв оцінювання. Виходячи з цього, самостійна робота має передбачати такі завдання: робота за інструкцією (закріплення дій відбувається за рахунок багаторазового їх повторення); завдання на самостійне виділення системи орієнтирів у кожному конкретному випадку (орієнтири представлені в узагальненому вигляді, мають повний склад і виділені об'єктом самостійно); завдання на формування комунікативних дій, незалежних від конкретного змісту предмета.

Наведемо приклади апробованих завдань для самостійної роботи студентів, спрямованих на формування в них таких умінь: працювати з різними видами та носіями інформації; здійснювати швидко й кваліфіковано пошук необхідних даних з різних джерел (професійна, психолого-педагогічна література, періодика) інформації; включатися у колективний

пошук інформації; працювати з інформаційними ресурсами комп'ютерних мереж; здійснювати кваліфікований пошук необхідної інформації у комп'ютерних мережах; будувати діалог залежно від умов комунікації (з інформаційним партнером, колективом, комп'ютерною мережею та ін.); вести діалог згідно з етичними правилами комунікації з комп'ютерними мережами та ін.

Рецензія на сайт за темою. Реалізується у двох режимах: студенти складають рецензії на сайт, вказаний викладачем (заздалегідь надається його адреса – URL); студенти самостійно здійснюють пошук сайтів зазначеної тематики і дають на них рецензію.

Аналіз існуючих у мережі рефератів з певної теми, їх оцінювання. Студентам надаються адреси колекції рефератів у мережі і пропонується здійснити аналіз рефератів за заданою тематикою. Студент має прочитати не менше 3–4 рефератів, виділити їх сильні і слабкі сторони, аргументовано оцінити їх якість.

Написання плану лекції. Студентам пропонується до наступної лекції (тема повідомляється), знайти матеріали у мережі Інтернет і побудувати власний план викладу змісту. Наприкінці зазначеної лекції виділяється 10 хвилин щодо обґрунтування студентами власних варіантів структурування матеріалу.

Написання фрагменту лекції. Студентам пропонується відшукати інформацію у бібліотеці та у мережі. Перед початком лекції студенти (2–3 особи по черзі) показують викладачу свої варіанти роботи. Якщо викладач знаходить фрагмент вдалим, він надає можливість студенту провести підготовлений фрагмент лекції. В іншому випадку проведена самостійно робота оцінюється, але викладач проводить лекцію самостійно.

Підготовка фрагменту практичного заняття. Студент чи міні-група за завданням викладача готують фрагмент практичного заняття, використовуючи різноманітні джерела інформації, у тому числі телекомунікаційні мережі. Після проведення фрагменту проводиться колективне обговорення (3–5 хвилин), вказуються переваги і недоліки.

Складання бібліографічного списку. Студентам пропонується підготувати бібліографічний список за темою, використовуючи каталог бібліотеки та адреси сайтів у мережі, здійснивши ранжування знайдених ресурсів за ступенем значущості і розкриття проблеми.

Рецензія на сайт за темою і її презентація. Студенти готують рецензії на сайти, зазначені викладачем, і здійснюють їх презентацію у вільній формі.

Досить ефективними та цікавими для студентів виявилися такі завдання: здійснити пошук сайта певної бібліотеки в Україні, Росії, використовуючи можливості пошукових серверів міжнародної мережі Інтернет (MMI); використовуючи ресурси сайта певної бібліотеки, здійснити пошук і добір літератури з конкретної теми; використовуючи ресурси сайта певної бібліотеки, зокрема каталоги періодичної літератури, здійснити аналіз найбільш актуальних психолого-педагогічних (фахових) проблем; здійснити пошук наукових статей з певної теми, текст статті подати в електронному вигляді як файл додатка Microsoft Word, щоб з ним мав змогу ознайомитися викладач; за допомогою пошукових серверів здійснити пошук сайтів періодичних (фахових, психолого-педагогічних) видань (журнали, газети); за допомогою поштового серверу ua.fm. надіслати повідомлення колезі про отримані результати проведеного вами дослідження; надіслати рецензію на самостійну роботу вашого однокурсника за допомогою програми Microsoft Outlook Express; за допомогою пошукових серверів Yandex (<http://yandex.ru>), Rambler (<http://rambler.ru>) та ін. здійснити пошук матеріалів з певної теми; за допомогою програми Outlook Express (забезпечує роботу з групами новин (телеконференціями) вступити в діалог з віртуальними партнерами з певної теми; стати учасником обговорення лекції, що відбулася, або лекції, яка має відбутися у списку розсилки групи; провести консультацію з викладачем або іншими студентами через відстрочену телеконференцію; взяти участь у спілкуванні у синхронній телеконференції (чаті) із спеціалістами або студентами інших груп чи вищого навчального закладу, що вивчають цю тему; розробити тестові завдання з фаху та здійснити діалог з однокласником за допомогою електронної пошти та ін. Для кожного завдання розроблено інструктивні матеріали – алгоритми дій, що є корисним для студентів.

У процесі самостійної роботи, консультативної роботи з боку викладачів у студентів з'являється розуміння, що для досягнення поставленої мети іноді потрібно жертвувати власною стабільністю. Отже, з'являється усвідомлення студентом необхідності особистіс-

ної перебудови, що є важливим кроком в оптимізації професійної підготовки. Мета в цьому випадку перетворюється на дійовий стимул розвитку не лише професійних, але й професійно спрямованих комунікативних умінь, а згодом – на позитивний результат. Отже, усвідомлення вирішення суперечностей між рутинною стабільністю і можливістю використання різноспрямованих домагань з метою особистісної перебудови виступає як вагома детермінанта результативності професійної підготовки. Вважаємо, що активізації самостійної навчально-пізнавальної діяльності студентів сприяють: організація самостійної роботи студентів і контроль за її виконанням; диференціація та індивідуалізація навчання; професійна спрямованість самостійних завдань; широке застосування нових педагогічних та інформаційних технологій навчання; забезпечення студентам доступу до інформаційно-пошукових систем глобальної мережі Інтернет; впровадження методу проектів тощо.

Висновки. Узагальнюючи результати виконаної роботи, вважаємо, що педагогічно правильно організована і методично дозована самостійна робота студентів дозволяє значно інтенсифікувати процес формування інформаційно-пошукових, комунікативних умінь. Підсумовуючи, зазначимо, що зміщення у навчальному процесі вищої школи акцентів на самостійну роботу студентів з формування різноманітних груп комунікативних умінь сприяє ефективній підготовці майбутніх фахівців до здійснення професійної комунікації.

Список використаної літератури

1. Ануфриев Е.А. Социальный статус и активность личности / Е.А. Ануфриев. – М.: МГУ, 1984. – 257 с.
2. Кларин М.В. Инновационные модели обучения в зарубежных педагогических поисках / М.В. Кларин. – М.: Арена, 1994. – 223 с.
3. Новые педагогические и информационные технологии в образовании; под ред. Е.С. Полат. – М.: Логос, 1999. – 256 с.
4. Harris Judy. Models of Internet-learning // <<http://www.univ.guelph.qc.ca/pub/scient/models.html>

На основе анализа существующих научных подходов определена сущность, особенности и формы самостоятельной работы студентов в процессе их подготовки к профессиональной коммуникации; раскрыта сущность наиболее эффективных форм самостоятельной работы в условиях использования информационно-коммуникативных технологий.

Ключевые слова: самостоятельная работа студентов, профессиональная коммуникация, информационно-коммуникативные технологии.

Based on the analysis of existing scientific approaches, the essence, peculiarities and forms of independent work of students in the context of professional communication training are identified. The nature of the most effective forms of independent work with the application of Information and Communication Technologies is revealed.

Keywords: students' independent work, professional communication, Information and Communication Technologies.

Надійшло до редакції 8.02.2011.